

Posudek oponenta

Jana Johnová: Dramatická výchova na 1. stupni základní školy v kontextu kurikulární reformy (197 s., 13 příloh)

Jana Johnová si zvolila téma, které je mimořádně aktuální a pro další rozvíjení dramatické výchovy potřebné. Zjistit, jak dramatická výchova funguje v praxi v současných školách, je důležitý krok k tomu, aby tento obor získal v českých školách takovou pozici a podobu, která odpovídá jeho významu. Je to důležitý předpoklad k tomu, aby se dramatická výchova mohla rozvíjet dál. Za rozumné pokládám to, že si Jana Johnová vybrala ke svému výzkumu jen jeden kraj - Liberecký, který dobře zná a kde působí.

Jako odrazový můstek své práce si - zcela logicky - zvolila RVP pro základní vzdělávání. Za nadbytečný však pokládám historický exkurz (na řadě míst ostatně i velmi zjednodušující) - zejména rekapitulaci vývoje dramatické výchovy od Komenského po současnost, ale také obsáhlé pasáže o tom, co je to dramatická výchova, jaké jsou její principy, metody, techniky atd. To všechno jsou informace, které lze řešit odkazy na odbornou literaturu - ostatně většina těchto pasáží má charakter kompilační, je to jakási koláž obsáhlých citátů z různých autorů. (Ke cti autorky je třeba dodat, že většinou pečlivě uvádí zdroje citací.)

Několik dílčích komentářů nebo poznámek k 1. a 2. kapitole:

Navzdory některým paušalizacím nebo krátkým spojením je základní charakteristika školství po roce 1989 vcelku výstižná. A velmi souhlasím s kladným hodnocením programu Obecná škola, který sehrál (nejen s ohledem na DV) důležitou roli pro prosazování kurikulární reformy.

I když jsou odkazy na RVP na místě, mám za to, že vzhledem k tématu práce je tento dokument probírán zbytečně obsírně, a navíc tu převažují citace s minimem vlastních komentářů. Mám za to, že by stačilo se soustředit hlavně na dramatickou výchovu a některá témata s ní související.

Když už se Jana Johnová vrací do historie DV (myslím, že zbytečně, ani tato pasáž s tématem práce nesouvisí), dopouští se některých zbytečných zjednodušení nebo nepřesností: např. za zakladatele dramatické výchovy v Anglii nelze pokládat Petera Sladea, i když je osobností klíčovou. Dávno před ním tu byl např. H. C. Cook se svou Playway ze začátku 20. století aj.

Za zbytečnou pokládám podkapitolu Terminologie očima odborníků, která je neúnosně naddimenzovaná. Porovnávání různých definic DV je sice zajímavé, ale je škoda, že z toho autorka dál nic nevyvozuje ani pro sebe, ani pro svou práci, že k tomu nezaujímá vlastní stanovisko. (V této kapitole - viz s. 42 - jsou konfrontovány také různé české definice DV s dvěma zahraničními - nizozemskou a irskou. I tato pasáž je však příliš zjednodušující; pochybuji, že takto chápou DV všichni v celém Nizozemí a v celém Irsku.)

Na s. 44 se Jana Johnová zabývá také obecně hrou (mám za to, že je to další z pasáží, které v práci nemusely být) a píše tu mimo jiné: „Má vlastní prostor i čas mimo realitu [lze to skutečně takto formulovat? - JP], ale každá hra má i svá pravidla. V dramatické výchově tvoří základní formu hra dramatická, která může existovat jako samostatný subjekt, kdy buduje svět fantazie.“ Co se míní v tomto případě „formou“? A jak rozumět onomu „samostatnému subjektu“? Podobně zjednodušující jsou zmínky o tvořivosti (s. 44) a fikci (s. 45):

V historickém exkurzu najdeme další nepřesnosti nebo paušalizace. Zmíním jen dvě: Na s. 46 se dočítáme, že po Komenském se „v průběhu dalších století [...] školní divadlo vytrácí“, což neodpovídá skutečnosti (viz např. jezuitské a piaristické divadlo). Nebo poznámka o tom, že komunistická ideologie byla příčinou, proč se DV neuplatnila (s. 46), které je víc než zavádějící.

Na druhou stranu je možné souhlasit s tím, že vstup DV do Obecné školy se jeví jako zlomový okamžik vývoje. Ale ani tady nepokládám za únosnou tak obsáhlou citaci z osnov, o Národní škole ani nemluvě.

Když píše Jana Johnová o RVP (spíše než její text je to však montáž citací), nepřesně uvádí, že dramatická výchova je doporučený vzdělávací obor. Ve skutečnosti je oborem doplňujícím.

Není mně jasné, proč se Jana Johnová ve své práci zabývá obecně tím, co je metoda (s. 61) a stejně tak - proč se tu rekapituluje, co je obecně známé, např. hra v roli, pantomima apod.?

Za poněkud zmatečné pokládám to, jak Jana Johnová operuje s typologicky tak různorodými pojmy, jako jsou simultánní hra, pantomima a improvizace. A opravdu lze tvrdit, že: „Učitel v roli je nejspecifičtější metodou dramatické výchovy“ (s. 65)?

3. kapitola je věnována osobnosti učitele. Což je v takto pojaté práci zcela na místě. Jenže problém je v tom, že i tato kapitola je velmi nevyrovnaná. Opět je to spíš kompilace citátů, doplněná obecnými formulacemi, místy spíše deklarativního charakteru. Na s. 72 se vysvětluje, co jsou to kompetence učitele - ale zase jen obecně. Očekával bych, že tady už se tato problematika vztáhne přímo či alespoň zčásti k dramatické výchově. Teprve podkapitola 3.1.3 Změny v přípravě učitelů na pedagogických fakultách přináší pro zvolené téma důležité poznatky - tady už autorka porovnává různé koncepce a vyjadřuje svůj názor (vývoj přípravy učitelů pro 2. st. versus vývoj přípravy učitelů pro primární vzdělávání).

Pro pořádek upozorňuji na některé nepřesnosti, které najdeme v této kapitole:

Na JAMU v Brně se ateliér dramatické výchovy jmenuje už několik let ateliér Divadlo a výchova.

Sdružení pro tvořivou dramaturgii není totéž co ARTAMA. (STD je samostatné občanské, de facto profesní sdružení, kdežto ARTAMA je útvar Národního informačního střediska pro kulturu [NIPOS], příspěvkové organizace Ministerstva kultury.)

Na s. 78 píše Jana Johnová: „Nezbytnou součástí přípravy učitelů [všech učitelů 1. stupně - JP] je rozvoj jejich tvořivosti. Prostředkem rozvoje komunikace, kooperace, řešení problémů i respektování práce druhých a tvořivých přístupů u žáků může být začlenění dramatické výchovy do vzdělávacího programu učitelství pro primární vzdělávání, ale i do DVPP.“ Autorka tady vlastně navrhuje, aby všichni učitelé na 1. stupni - nejen učitelé DV - prošli dramatickou výchovou. To je názor zajímavý, ale autorka ho zdůvodňuje jen velmi stručně. Mohla by ho Jana Johnová při obhajobě důkladněji rozvést a konkrétněji zdůvodnit?

Součástí teoretické části disertační práce je také kapitola o dramatické výchově DV v Nizozemí a Irsku. Část o nizozemské dramatické výchově se opírá o informace, která autorka získala přímo v Holandsku. Tady se jí daří zprostředkovat zajímavý obraz situace dramatické výchovy v této zemi, a zejména přípravy učitelů na tento obor (zajímavá a inspirativní je pasáž o vzdělávání učitelů na pedagogickém institutu IPABO, s. 86).

K této části mám jen drobný dotaz: Na s. 90 najdeme tuto poznámku: „Na rozdíl od některých jiných zemí (např. Anglie) není v Nizozemsku drama využíváno pro uklidňování dětí, pokud jsou během výuky roztěkané a nekoncentrované. V tomto případě se doporučuje drama nezařazovat. (De Nooij, 2004)“ Může J. Johnová upřesnit, z čeho čerpá informace o tom, že v Anglii nebo jinde se tento přístup naopak doporučuje?

Jestliže podkapitola o Nizozemí je zajímavá a přínosná, pasáž o dramatické výchově v Irsku pokládám naproti tomu za dosti problematickou. Tato část je zjevně poznamenána tím, že autorka čerpá informace jen ze dvou publikací, a nemá tak možnost poskytnout komplexnější pohled na situaci v této zemi - jak to slibuje název kapitoly. Celkově je to disproportionální text, v němž se mísí obecné věty s dílčími detaily nebo popisy technik. A navíc je to pasáž, v níž nacházíme mnohá zjednodušení, nebo dokonce zkreslení.

Cenná je však podkapitola 4.3. Komparace zahraniční zkušenosti a pojetí DV v ČR. Tady se autorka dotýká toho, co přímo míří k tématu její práce.

Několik dílčích poznámek k této kapitole:

Na s. 93 čteme: „Znepokojení vyvolávalo určité manipulování a ovládnutí obecnosti. Proto bylo snahou zaměstnat obecnost na intelektuální i emocionální úrovni. Cílem se stalo vytvořit z pasivního publika aktivní diváky. A to až do té míry, kdy by diváci mohli měnit směr nebo obsah samotné hry a spoluvytvářet situace vztahující se ke skutečnému životu.“ Co má autorka na mysli? Na co v této pasáži naráží?

Dorothy Heathcoteová ani Gavin Bolton nejsou Irové, jak by to mohlo vyznít z textu. Vliv na Irsko samozřejmě měli, ale stejně velký vliv měli na dramatickou výchovu po celém světě, zejména v anglicky mluvících zemích; ale zdaleka nejen tam.

Je opravdu ve všech ZŠ v Nizozemí povinný muzikál (s. 95)? Platí to skutečně obecně? Není to jen záležitost několika škol (např. jen v Amsterdamu)? A jak zmíněný systém podporuje tvořivost dětí? Tvzení Jany Johnové „Pokud není příprava vedena odříkáváním předepsaných replik a je zapojena tvořivost žáků, můžeme říci, že zde lze hovořit o implementaci dramatické výchovy do vyučování...“ nezní moc přesvědčivě. A je-li tomu skutečně tak, je to skutečně analogické naší situaci?

Jádrem disertační práce je část, v níž Jana Johnová referuje o výzkumu, který realizovala v letech 2008-2010, tedy kapitola 5-8. „Výzkum,“ jak autorka píše na s. 98, „se zaměřuje na analýzu současného stavu dramatické výchovy, která bude provedena na 1. stupni základních škol v Libereckém kraji.“

Jak už jsem napsal v úvodu, toto vymezení pokládám za šťastné, protože Janě Johnové poskytuje materiál, který je uchopitelný a zvládnutelný. Přesto je třeba zdůraznit, že objem práce, který do výzkumu autorka investovala, i energie, díky níž se jí podařilo zaktivizovat úctyhodné množství respondentů, jsou imponující.

Je dobře, že si Jana Johnová blíže vymezuje, co vlastně chce zkoumat - co to pro ni znamená zkoumat „stav dramatické výchovy“. To je jedna z důležitých podmínek úspěšného výzkumu.

Autorka píše na s. 98: „V současné době chybí přehled, jak školy k dramatické výchově jako doporučenému [spr. ovšem doplňujícímu] vzdělávacímu oboru přistoupily, v jaké podobě ji realizovaly. Dosud nebyly publikovány výsledky výzkumů, které by informovaly o využití očekávaných výstupů, jež jsou pro tento obor definovány v RVP ZV, o zájmu učitelů o vzdělávání v oboru nebo o jejich postojích k dramatické výchově.“ S tím nelze než souhlasit.

Stejně tak oceňuji, že Jana Johnová uvažuje o praktickém využití svého výzkumu, že to tedy není výzkum pro výzkum, protože - jak píše na str. 98 - „výsledky výzkumu se stanou teoretickým východiskem pro koncepční řešení výuky dramatické výchovy na TUL“.

Velmi dobře si autorka kategorizuje výzkumné cíle a rozumně je rozfázovala.

Naproti tomu mám však otazníky nad formulací některých hypotéz, např. zda má smysl formulovat hypotézy „matematicky“ (odhadovat dopředu, zda x procent škol začlenilo DV do svého ŠVP atd. - viz s. 101) apod. Mám za to, že hypotézy mají být formulovány tak, aby daly výzkumu směr, aby pomáhaly ve volbě metod atd., a nejen aby byly „mechanicky“ „odškrtnuty“ jako splněné nebo nesplněné.

Sympatie vzbuzuje snaha Jany Johnové realizovat výzkum tak, aby měl co nejprůkaznější výsledky. Autorka píše, že využila jen metody kvantitativního výzkumu. Větší část jejího výzkumu má opravdu tento charakter (nicméně je příznačné, že sama autorka na několika místech naznačuje, že čistě kvantitativní výzkum v oboru, jako je dramatická výchova, asi nestačí). Realizovala však autorka opravdu jen kvantitativní výzkum? Mám za to, že šestihodinová dílna je typickou ukázkou akčního výzkumu. A myslím, že je to zcela na místě. Je ale škoda, že se v práci nedozvíme, jak vlastně konkrétně vypadal „kurz“ „Metody DV ve vyučování“. O tom se tu bohužel píše jen velmi obecně (s. 150).

„Empirická část“ disertační práce otevírá některé důležité otázky, kterým by bylo potřeba se věnovat důkladněji, a podněcuje k úvahám, ale i k polemikám, což je ovšem také smysl výzkumu. Potíž je jen v tom, že tu mnohde nacházíme příliš obecné formulace, které je někdy obtížné interpretovat. Je také škoda, že jen někde se autorka odvažuje výsledky komentovat a interpretovat nebo z nich dokonce vyvozovat závěry. Často se spokojí s tím, že pouze slovy zopakuje, co je uvedeno v tabulkách a grafech.

Přesto jsou výsledky výzkumu zajímavé a přínosné a mohou se stát dobrým odrazovým můstkem k dalším výzkumům.

Náměty a témata k obhajobě:

Na s. 114 najdeme zajímavé zjištění, v jaké podobě byla DV vyučována před rokem 2007 a jak je využívána dnes. Podle Jany Johnové víc než ze 60 % se DV vyskytuje v podobě aplikované - učitelé využívají metody DV v jiných předmětech. Jenže co to vlastně znamenalo a znamená? Bylo by možné rozklíčovat, zda učitelé vůbec učili DV? Používali opravdu metody DV? Jana Johnová to vnímá jako zajímavé zjištění, ale dál se tím nezabývá: „Tento poměrně značný počet odpovědí o využití metod ve výuce v nás oprávněně vyvolá otázku: ‚Čím je dáno tak vysoké procento využití metod dramatické výchovy?‘ Přesnější odpověď by nám dal pouze další, hlouběji kvalitativně směřovaný výzkum přímo v základních školách.“

V dotazníku pro učitele (s. 121) uvádí jako jednu z položek dramatické výchovy „improvizaci“. Mohla by Jana Johnová upřesnit, co v tomto případě rozumí improvizací, když jako samostatnou položku má také hru v roli? Jde o plnou hru v improvizovaných scénách nebo o improvizaci obecně, jako princip? (Ta je ale podstatou většiny metod a technik používaných v dramatické výchově.) A co si pod pojmem improvizace představují učitelé? Ostatně sama Jana Johnová jistě pochybnosti v tomto směru vyjádřila, když píše: „Nejen znalost pantomimy a improvizace, ale i jejich využití vede k zamyšlení, zda jde opravdu o metody dramatické výchovy. Není jen zařazení hry na řemesla považováno za využití této metody? Někteří pedagogové pokládají dramatickou výchovu za hraní scének. Zda nejsou právě ony zaměňovány za improvizaci, je jen těžko ověřitelné.“ (s. 121) Právě to by ale bylo zajímavé, a hlavně důležité ověřit.

Stejně tak je otázkou jak zjistit, co si učitelé představují pod pojmy metody a techniky DV, jak jim rozumějí, jak je používají atd. To, že většina zaškrtně, že zná pantomimu a improvizaci, je vcelku pochopitelné (jsou to pojmy obecně relativně známé). Jenže vědí opravdu, co to znamená? A využívají jich skutečně?

Tady i neodpustím poznámku k dotazníkům: Jsou v nich terminologické a systémové nedůslednosti: je tu simultánní hra a učitel v roli, což jsou spíš metody a techniky řízení vyučování vedle položek, které lze označit buď za metody (hra v roli), nebo dokonce jen techniky dramatické výchovy (živé obrazy, zveřejňování myšlenek...).

Další podnět k přemýšlení: Na s. 122 čteme pozoruhodné a neradostné zjištění: „(...) výsledky ukazují, že delší doba studia neovlivnila převahu znalostí metod a technik dramatické výchovy, ale také v jejich využití nenalezneme mimo metody hra v roli a improvizace výrazné rozdíly ve prospěch učitelů studujících obor déle.“ - Mohla by Jana Johnová rozvést, jak si to vysvětluje?

Na základě výsledků výzkumu se Jana Johnová zabývá tím, proč není na tolika školách dramatická výchova zařazována do výuky, a klade si v této souvislosti důležité otázky. Patrně má pravdu, že na tom má vinu skutečnost, že dramatická výchova v Libereckém kraji dlouho absentovala ve vysokoškolské přípravě. Ale nejspíš to nebude důvod jediný.

Mimořádně zajímavá je otázka položená ředitelům, jak vidí existenci dramatické výchovy na své škole v nejbližším i vzdálenějším horizontu. To je podnět k přemýšlení o tom, jak to udělat, aby byl v Libereckém kraji dostatek kvalitních učitelů DV. Na s. 142 autorka píše: „Z výroků ředitelů (...) bylo patrné, že předpokládají vzdělávání učitelů v oboru dramatická výchova v průběhu magisterského studia na pedagogických fakultách.“ S tím ovšem kontrastuje reakce ředitelů na dotaz, jakou podobu dramatické výchovy preferují: „Ředitelé (...) projevíli zájem o realizaci dramatické výchovy formou dramatického kroužku v rámci školní družiny, ale také jako mimoškolní aktivity.“ Svědčí to o přetrvávajícím odsouvání dramatické výchovy (ale i jiných estetickovýchovných oborů) na okraj, do zájmové oblasti nebo o jejím podceňování. Dokládá to ostatně i další neradostné zjištění: Když Jana Johnová zjišťovala, zda je na zkoumaných školách zájem o vzdělávání v oboru dramatická výchova a jakou formu studia by pro své učitele zvolili ředitelé škol, výsledek je jednoznačný: ředitelé preferují jednorázové akce místo celoročních kurzů nebo dokonce studia (s. 156).

Za pozoruhodný pokládám experiment, který v rámci výzkumu Jana Johnová připravila

a realizovala, když zjišťovala názory a postoje budoucích i současných učitelů primárního vzdělávání k oboru na základě účasti v krátkodobém - šestihodinovém kurzu - nejprve na jeho začátku a pak po jeho absolvování, přičemž sledovala i změny v náhledu na výuku dramatické výchovy a zájem o další vzdělávání. Navzdory tomuto zajímavému nápadu se nemohu ubránit otázce, zda je možné na základě tak krátkého „kurzu“ (přesnější by bylo hovořit o lekci či dílně) splnit výzkumné cíle, které si Jana Johnová stanovila (s. 149-150). Lze vůbec do takto malého času vtěsnat všechny zamýšlené cíle včetně seznámení učitelů s cíli, základními principy dramatické výchovy, ale také technikami a metodami dramatické výchovy?

Nicméně cosi důležitého se i v průběhu oněch šesti hodin pro účastníky přece jen odehrálo, když došlo - jak vyplývá z porovnání dotazníkového šetření před lekcí a po ní - k nezanedbatelnému posunu v názorech na dramatickou výchovu (s. 163). Tady vytěžila Jana Johnová ze svého výzkumu relevantní argument např. pro to, že vzdělávat se v oboru dramatická výchova rozhodně nejde v jednorázových „nalejvárnách“ nebo dokonce samostudiem z příruček, jak by to ředitelé často rádi viděli.

K zdařilým částem disertace patří podle mého závěrečná kapitola Diskuse. Tady je nejpregnantněji formulováno, co z výzkumu vyplývá a co by na tento výzkum mělo navazovat.

Za pozornost stojí i poznámka o současném postavení etické výchovy jako nového doplňujícího oboru (s. 183). Rezervovanosti vůči nekritickému prosazování toho oboru, kterou tu Jana Johnová vyslovuje, rozumím a do určité míry ji i sdílím.

Kapitolu Diskuse uzavírá Jana Johnová takto: „Co je tedy největším problémem pro zařazování dramatické výchovy do základního vzdělávání? Je to její současná pozice v RVP ZV? Může být příčinou nedostatečná publicita? Podporuje dostatečně vedení škol vzdělávání učitelů v tomto oboru?“ Bylo by dobře, kdyby se při obhajobě k těmto otázkám vyslovila autorka sama.

Přes dílčí problémy a otazníky splnila práce Jany Johnové stanovený cíl a odpovídá podmínkám kladeným na disertační řízení, a proto **ji doporučuji k obhajobě.**

V Praze dne 19. září 2011

doc. Jaroslav Provazník